

міки : [навч. посіб.] / В.І. Захарченко, Н.М. Корсікова, М.М. Меркулова. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 448 с.

2. Enhancing Agricultural Innovation: How to go beyond the Strengthening of Research Systems. The World Bank, ARD, 2006. – 118 p.

3. Березін О.В. Ефективне функціонування сільськогосподарського виробництва / О.В. Березін // Економіка АПК. – 2010. – № 2.

4. Мильнер Б. Экономика знаний и новые требования к управлению / Б. Мильнер // Проблемы теории и практики управления. – 2008. – № 1. – С. 108–120.

5. Інвестиційна політика в аграрному секторі України: проблеми та заходи щодо їх вирішення. Проект «Аграрна політика для людського розвитку» / За ред. Б. Супіханова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www/undp.org.ua/agro/pub/ua/P2003_01_043_03.pdf.

УМОВИ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ CONDITIONS AND FACTORS OF FOOD SECURITY UKRAINE

У статті визначено основні умови та складові частини формування продовольчої безпеки. Проаналізовано стан вітчизняної продовольчої безпеки, представлено структуру споживання продуктів харчування населенням, валову продукцію за основними видами сільськогосподарської продукції. Запропоновано напрями підвищення стану продовольчої безпеки в Україні, зокрема за рахунок підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору.

Ключові слова: продовольча безпека, складові частини формування продовольчої безпеки, аграрний сектор, споживання продуктів харчування, сільськогосподарська продукція.

В статье определены основные условия и составляющие элементы формирования продовольственной безопасности. Проанализировано состояние отечественной продовольственной безопасности, представлена структура потребления продуктов питания населением, валовая продукция

по основным видам сельскохозяйственной продукции. Предложены направления повышения состояния продовольственной безопасности в Украине, в частности за счет повышения конкурентоспособности аграрного сектора.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, составляющие элементы формирования продовольственной безопасности, аграрный сектор, потребление продуктов питания, сельскохозяйственная продукция.

In this article identified the basic conditions and components of the formation food security. Analyzed the state of national food security, presented the structure of food consumption population, gross output of the main types of agricultural products. It is proposed the directions improve the state of food security in Ukraine, in particular by improving the competitiveness of the agricultural sector.

Key words: food security, forming components of food security, agriculture, food consumption, agricultural products.

УДК 338.439:338.43

Іванюк У.В.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту організацій Львівський інститут Міжрегіональної академії управління персоналом

Постановка проблеми. Питання продовольчої безпеки виходить на перший план в економічній безпеці країн, у кожній з яких є свої завдання та напрями покращання продовольчого забезпечення населення. В Україні пріоритетними напрямами вирішення проблем національної продовольчої безпеки є послідовне та комплексне проведення економічних реформ для економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у теорію і практику забезпечення продовольчої безпеки України внесли такі вчені, як: В.Р. Андрійчук, В.К. Береговий, В.І. Богачова, П.П. Борщевський, Л.В. Дейнеко, О.І. Гойчук, С.М. Кваша, П.Т. Саблук, В.І. Суперсон, В.Г. Ткаченко, В.А. Худавердієва, А.М. Чечіль, В.М. Шкаберін, О.С. Щегович, В.В. Юрчишина, та ін.

Багато аналітиків і практиків визначають продовольчу безпеку як ситуацію, яка існує, коли всі люди в будь-який час мають фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої, безпечної та поживної їжі, що відповідає їх харчовим потребам і перевагам для активного і здорового способу життя [7].

Дана тематика є доволі широкою, а умови та чинники формування продовольчої безпеки трансформуються зі зміною економічних відносин в Україні, це обумовлює необхідність постійної уваги до даного питання.

Постановка завдання. Мета статті полягає у розкритті теоретико-методичних чинників, які формують продовольчу безпеку, оцінці стану вітчизняної продовольчої безпеки та виявленні напрямів підвищення стану продовольчої безпеки в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність поняття «продовольча безпека» слід розглядати як складову частину економічної безпеки держави, що задовольняє потреби держави та населення у продуктах харчування. Однак доцільно зазначити, що у світі й досі не існує єдиного прийнятого визначення терміна «продовольча безпека».

Окремої уваги в контексті вивчення сутності категорії «продовольча безпека» заслуговує дослідження С. Кваші [6]. Ним виділено три сутнісні аспекти цього поняття:

1. Політичний – характеризує здатність держави підтримувати свій стабільний позитивний міжнародний імідж як конкурентної на аграрних зовнішніх ринках країни, забезпечувати своїм громадянам споживання повноцінних продуктів харчування відповідно до прийнятих міжнародних стандартів та норм.

2. Економічний – характеризує здатність держави до мобілізації внутрішніх ресурсів та агро-економічного потенціалу країни для організації виробництва сільськогосподарської продукції та забезпечення населення продовольством здебільшого власного виробництва і тим самим гарантувати економічну самостійність, достатню незалежність від зовнішніх ринків.

3. Соціальний – визначає зайнятість населення в аграрному секторі економіки з відповідною продуктивністю праці, її оплатою, з передбаченням повного забезпечення інфраструктурними факторами функціонування сільських районів.

В. Шкаберін вважає, що продовольча безпека – це стан економіки, забезпечений відповідними ресурсами, потенціалом і гарантіями, за якого незалежно від внутрішніх і зовнішніх загроз зберігається необмежена у часі здатність держави (суспільства) і забезпечувати економічну та фізичну доступність для всього населення життєво важливих продуктів харчування в обсягах, якості й асор-

тименті, достатніх для розширеного відтворення кожної особи у звичних умовах і мінімально необхідних для підтримки здоров'я та працездатності в надзвичайних продовольчих ситуаціях [8].

Для формування продовольчої безпеки Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) виділяє три основні складові частини продовольчої безпеки [2] (рис. 1):

1. Забезпеченість – наявність достатніх ресурсів для отримання необхідних продуктів для раціону харчування.

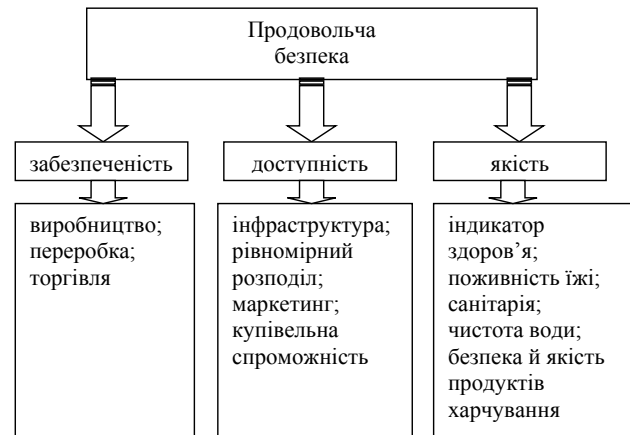

Рис. 1. Основні складові частини формування продовольчої безпеки

Таблиця 1

Показник достатності споживання продуктів харчування (на особу за 2014 р.), кг

Продукти	Раціональна норма*	Фактична норма споживання							Показник достатності споживання
		Роки							
		2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	101,00	124,9	123,5	111,3	110,4	109,4	108,4	108,5	1,07
М'ясо та м'ясопродукти (у перерахунку на м'ясо)	80,00	32,8	39,1	52,0	51,2	54,4	56,1	54,1	0,67
Молоко та молокопродукти (у перерахунку на молоко)	380,00	199,1	225,6	206,4	204,9	214,9	220,9	222,8	0,58
Риба та рибопродукти	20,00	8,4	14,4	14,5	13,4	13,6	14,6	11,1	0,55
Яйця (шт.)	290,00	166	238	290	310	307	309	310	1,07
Овочі та баштанні	161,00	101,7	120,2	143,5	162,8	163,4	163,3	163,2	1,01
Плоди, ягоди та виноград	90,00	29,3	37,1	48,0	52,6	53,3	56,3	52,3	0,58
Картопля	124,00	135,4	135,6	128,9	139,3	140,2	135,4	141	1,13
Цукор	38,00	36,8	38,1	37,1	38,5	37,6	37,1	36,3	0,95
Олія рослинна всіх видів	13,00	9,4	13,5	14,8	13,7	13,0	13,3	13,1	1,00

* За термінологією МОЗ України «Орієнтовний набір основних продовольчої сировини і харчових продуктів для забезпечення у середньому на душу населення на 2005–2015 роки».

Джерело: узагальнено автором на основі [1]

2. Доступність – достатня кількість продуктів, доступних на постійній основі.

3. Якість – забезпечення збалансованого харчування за належної санітарії та достатньої кількості чистої води.

У літературних джерелах різні автори виділяють різноманітні класифікаційні ознаки чинників формування продовольчої безпеки. О. Зеленська, С. Зеленський та Н. Алешугіна запропонували таку класифікацію факторів продовольчої безпеки країни: за критерієм суб'єктивності – об'єктивні та суб'єктивні; за положенням щодо об'єкта впливу – зовнішні та внутрішні; за наслідками впливу – позитивні та негативні; за змістовною сутністю – природні, економічні, соціальні тощо [5, с. 218–220].

Стан продовольчої безпеки держави можливо оцінити, характеризуючи такі показники: стан здоров'я населення; тривалість життя та демографічна ситуація; наявність національної програми розвитку агропромислового комплексу; забезпеченість населення продовольством; стан галузей, що виробляють продовольство; якість продуктів харчування; доступність продуктів харчування для

населення. Реальне уявлення про продовольчу ситуацію в країні можна одержати, порівнюючи існуюче споживання з рівнями споживання, представленим у класифікації, побудованій за принципом відповідності продовольчого забезпечення до завдань збільшення народжуваності та збереження здоров'я. В Україні формується незбалансована структура споживання продуктів харчування населенням (табл. 1).

Баланс споживання основних продуктів харчування засвідчує, що в 2014 р. в Україні за багатьма категоріями продовольства фактичне споживання знаходилося нижче раціональних норм, причому порівняно з попередніми роками баланс показників погіршився. Найбільше відставання від раціонального споживання спостерігалось щодо молока та молокопродуктів – на 42%, плодів, ягід і винограду – на 42%, м'яса та м'ясопродуктів – на 33%, риби та рибопродуктів – на 45%. За чотирма продовольчими групами (хліб і хлібопродукти, яйця, картопля, овочі та баштанні) фактичне споживання перевищило раціональну норму. Таке перевищення є свідченням незбалансованості

Таблиця 2

Частка аграрної продукції у ВВП України

	Рік										
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Частка, %	10,1	8,1	7,9	6,9	7,1	7,6	7,7	8,5	8,1	11	17

Джерело: узагальнено автором на основі [3]

Таблиця 3

Валова продукція за основними видами сільськогосподарської продукції, млн. грн.

Показник	Рік						Приріст 2015 р. до 2014 р., %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Валова продукція, всього	194886,5	233696,3	223254,8	252859	251427,2	239467,3	-4,76
у тому числі							
продукція рослинництва, з неї	124554,1	162436,4	149233,4	175895,2	177707,9	168439,0	-5,22
зернові та зернобобові культури	41633	60492,5	49407,4	66997,3	67573,1	63421,0	-6,14
технічні культури	33031,2	41549,5	40533,8	49108,6	50512,2	50172,8	-0,67
картопля, овочі, баштанні продовольчі культури	37996,5	46916,5	46395,6	45762,2	46497,3	43439,4	-6,58
плоди, ягоди та виноград	6919,6	7758,1	7670,1	9092,8	7721,1	8027,4	26,7
кормові культури	4086,4	4619,7	4316,1	4335,8	4251,0	3738,0	-16,7
продукція тваринництва, з неї	887,4	1100,1	910,4	598,5	73719,3	71028,3	3,98
худоба та птиця	70332,4	71259,9	74021,4	76963,8	33813,5	33859,3	0,14
молоко	31237,4	31636,5	33390,3	35722,8	28246,1	26926,9	-4,67
яйця	28533	28151,3	28909,5	29185,3	9114,7	7809,7	-14,3
вовна	7935,1	8697	8892,9	9127,6	10,8	9,4	-13
інша продукція тваринництва	17,6	16,4	15,7	14,9	2534,2	2423,0	-4,39

Джерело: розраховано автором на основі [3]

харчування населення, яке намагається забезпечити власні потреби за рахунок економічно доступніших продуктів через низьку купівельну спроможність.

Підвищення рівня продовольчої безпеки можливе за рахунок підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору. К.Д. Заєць визначає, що конкурентоспроможність аграрного сектору є складовою частиною економічної конкурентоспроможності країни та однією з основ продовольчої безпеки і продовольчої незалежності країни, а також підґрунтям для забезпечення біологічної безпеки і біологічної конкурентоспроможності її населення. У безпосередній залежності від функціонального стану агропромислового комплексу, особливо сільського господарства, перебувають економіка і продовольча безпека держави, розвиток внутрішнього і зовнішнього ринків, а отже, і рівень життя населення [5].

Важливість стимулювання аграрного сектору в економіці країни підтверджується тим, що в ньому виготовляється в середньому 10% ВВП. Слід зазначити, що в період кризи аграрний сектор був одним зі зростаючих (табл. 2).

Підтримання такої позитивної тенденції необхідно для вітчизняної економіки, оскільки нині зростає роль аграрного сектору в глобальному контексті.

Розвиток аграрного сектору полегшує вирівнювання доходів у регіональному розрізі, боротьбу з безробіттям та вирішення екологічних проблем. Підвищене значення має розширення ринків збуту для продуктів із високою доданою вартістю – овочів, м'яса птиці, риби і молока, що дає змогу диверсифікувати аграрний сектор за рахунок працездатних виробництв.

Невизначеність середовища функціонування аграрного сектору, спричинена в тому числі й інституційними факторами, призводить до значних коливань як загального обсягу виробництва продукції, так і окремих видів продукції (табл. 3).

Показники виробництва багатьох видів продукції рослинницької та тваринницької продукції залишаються значно нижчими порівняно з відповідними показниками розвинених країн. Нині Україні необхідно зосередити увагу на експортоорієнтованому виробництві рослинницької продукції за рахунок підвищення продуктивності культурних рослин.

Висновки з проведеного дослідження. Найважливішою умовою формування продовольчої

безпеки є розвиток та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору, який забезпечує виробництво сільськогосподарської продукції і, відповідно, споживання основних продуктів харчування для населення. Підвищення стану продовольчої безпеки в Україні повинно бути комплексним та включати такі напрями:

- 1) забезпечення стійкого зростання виробництва сільськогосподарської продукції в необхідній кількості;
- 2) підвищення купівельної доступності населення;
- 3) захист державою вітчизняних товаровиробників;
- 4) введення фінансових механізмів підтримки аграріїв – мінімальні гарантовані закупівельні ціни, ф'ючерсні контракти;
- 5) підвищення рівня екологічності та якості продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
2. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.who.int/ru/>.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Заєць К.Д. Державне регулювання виробництва та проблеми підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції / К.Д. Заєць // Науковий вісник БДФА. Серія «Економічні науки» ; гол. ред. В.В. Прядко ; Міністерство фінансів України, БДФА. – Чернівці : Технодрук, 2009. – Вип. 4. – С. 190–195.
5. Класифікація факторів продовольчої безпеки національного та регіонального рівнів / О. Зеленська, С. Зеленський, Н. Алешугіна // Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління». – 2015. – Вип. 31 – С. 215–225.
6. Кваша С.М. Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика розвитку / С.М. Кваша. – К. : НІЧЛАВА, 2000. – 252 с.
7. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fao.org/home/en/>.
8. Шкаберін В.М. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки в Україні / В.М. Шкаберін. – [Б. м. : б. в.], 2006. – С. 10.